

Л. О. Базиль

**Особливості організації літературознавчої підготовки магістрантів
(на прикладі освітньої діяльності Глухівського державного педагогічного
університету імені Олександра Довженка)**

У статті визначено особливості організації літературознавчої підготовки магістрантів на прикладі діяльності Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Зокрема, з'ясовано мету й завдання вивчення навчальних курсів «Теорія літератури», «Основні напрямки сучасного літературного процесу», «Актуальні проблеми сучасного літературознавства», «Історія української літератури XX–XXI століть», «Методи літературознавчих досліджень»; розкрито можливості самостійної й індивідуальної роботи у літературознавчій підготовці майбутніх викладачів української мови та літератури.

Динамізм сучасного державного розвитку, євроінтеграція України у світовий соціокультурний простір, інтенсивні зміни в усіх сферах людської життєдіяльності, модернізація змісту освіти зумовили кардинальні реформи в системі організації й діяльності державних установ та інституцій. Не становить виключення й вища школа. При цьому варто наголосити на пріоритетне становище педагога в суспільстві. Відомо, що вчитель завжди був ключовою постаттю й духовним наставником серед громадськості. Відтак, першочергову увагу, на нашу думку, нині слід приділяти саме питанням розвитку вищих навчальних педагогічних закладів.

Психолого-педагогічні, навчально-методичні праці вчених дозволяють стверджувати, що одним із пріоритетних напрямів сучасної науки є підготовка майбутніх учителів української мови і літератури. Від належної фахової підготовки філолога залежить не лише якість шкільної освіти, а й рівень духовної культури суспільства, утвердження демократичних цінностей та

принципів. Досягнення такого позитивного стану є спільним нагальним завданням і сучасної Української держави, і вчителя.

Оскільки нова освітня парадигма має гуманістично-інноваційний напрям і є зорієнтованою на можливість, по-перше, конкурентоспроможності в європейському та світовому просторах, а по-друге, на виховання всебічно захищеного й мобільного на ринку праці покоління молоді з необхідним рівнем знань, умінь і навичок, здатного самостійно здійснювати особистісний духовно-світоглядний вибір, то, відповідно, змінено й вимоги до випускників вищих навчальних педагогічних закладів. Так, фахівці з української літератури повинні досконало знати й характеризувати феномен вітчизняної української культури в цілому й літератури зокрема, визначати її місце у світовому літературному просторі, оцінювати досягнення митців рідного слова з урахуванням історичного контексту написання художніх творів, уміти викладати рідну літературу в «діалозі культур», висловлювати й обґрунтову-

вати власну позицію щодо питань, які стосуються ціннісного ставлення до історичного минулого, художньої спадщини, щоб впливати на духовний світ нащадків, переконувати вихованців у пріоритетах загальнолюдських і високоморальних цінностей, використовуючи при цьому виховний потенціал мистецьких зразків рідного слова, розвивати й підтримувати науково-дослідницькі та пошукові інтереси школярів, їх прагнення до саморозвитку й самовдосконалення, виховувати покоління активних, діяльних громадян, які гідно представлятимуть Батьківщину в європейському співтоваристві. Реалізація зазначених завдань потребує загостреної уваги до літературознавчої підготовки студентів, котрі здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр».

Актуальні теоретико-методологічні й прикладні проблеми вищої педагогічної освіти є предметом досліджень видатних учених, зокрема А. Алексюка, Є. Барбіної, С. Голчаренка, І. Зязюна, Н. Ничкало, С. Сисоевої та інших. Окремі теоретико-методологічні проблеми літературознавчої підготовки, особистісних якостей, професійної компетенції вчителя-словесника досліджують мовознавці й літературознавці, педагоги, методисти (Н. Волошина, А. Градовський, О. Галич, С. Жила, А. Козлов, Г. Клочек, О. Куцевол, Л. Мацько, Л. Мірошниченко, М. Наєнко, Л. Паламар, Є. Пасічник, Б. Степанишин, А. Ситченко, О. Семенов, Г. Локмань, В. Шуляр та ін.). Останні дисертаційні дослідження свідчать про науковий інтерес учених до питань професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (О. Семенов), системи психолого-педагогічної підготовки вчителів початкових класів (Л. Хомич), проблеми формування компетентності майбутніх фахівців, зокрема мовленнєвої компетенції / компетентності (І. Варнавська, Н. Веніг), мовної (І. Дроздова, Ю. Тельпуховська), мовнокомунікативної (Г. Симоненко); культурно-країнознавчої (Л. Голованчук). Однак низка питань, що стосуються фахової підготовки майбутніх учителів, потребують розв'язання. Об'єктивний розвиток сучасної науково-педагогічної й методичної галузей наукового знання ставить нагальну потребу дослідження специфіки літературознавчої підготовки майбутніх викладачів української мови і літератури.

У межах статті проаналізуємо особливості організації літературознавчої підготовки магістрантів на прикладі досвіду філологічного факультету Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Студіювання теоретико-методологічних і прикладних досліджень у галузі філології та лінгводидактики (праці О. Галича, А. Градовського, С. Єрмоленко, О. Куцевол, Л. Мацько, В. Паха-

ренка, М. Пентилюк, М. Наєнка, Л. Паламар, А. Погрібного, О. Семенов, Л. Скорини, А. Ткаченка та ін.), а також аналіз досвіду викладання навчальних дисциплін у вищій школі доводять, що ними розроблено наукові проекти, які висвітлюють окремі аспекти літературознавчої підготовки майбутніх педагогів-філологів. Крім того, зазначимо, що до змісту навчальних планів філологічних факультетів вищих навчальних закладів України включено курси, які орієнтують на реалізацію низки важливих завдань фахової підготовки майбутніх педагогів-філологів. Однак дослідниками повністю не вирішується завдання комплексного розвитку літературознавчої компетентності випускників магістратури. Передумовами постановки проблеми з'ясування специфіки літературознавчої підготовки майбутніх викладачів української мови і літератури є зміни в галузі вищої школи, що вимагають від особистості високого рівня здібностей естетичного сприймання та літературознавчого аналізу художніх творів, а також соціолінгвістичні передумови: розвиток і збагачення явищ літературного процесу, розширення жанрово-стильової парадигми мистецького простору.

Відповідно до нормативних документів, підготовка магістрантів на філологічному факультеті Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка зорієнтована на формування високоосвіченої, гармонійно й усебічно розвинутої, професійно мобільної і творчої особистості, здатної саморозвиватися та самовдосконалюватися, постійно оновлювати свої наукові знання, швидко адаптуватися до динамічних процесів у освітній і соціально-культурній сферах, галузі нових інформаційних технологій, системах управління й організації праці в сучасних соціокультурних умовах. Тому до змісту планів підготовки викладачів української мови і літератури на освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр» включено як нормативні навчальні курси психолого-педагогічного, лінгвістичного, літературознавчого, культурологічного циклів, так і відповідні спецкурси.

Оскільки об'єктом дослідження є літературознавча підготовка майбутніх фахівців, то зупинимось на аналізі зазначеного аспекту наукової проблеми. Глибоке осмислення магістрантами текстів художніх творів української літератури на тлі світового мистецтва слова, опрацювання літературно-критичних статей, вивчення особливостей сучасного літературного процесу, з'ясування ролі і внеску вітчизняних письменників у розвиток літературного життя, дослідження специфіки художнього мовлення, ґрунтовний аналіз літературознавчих концепцій, сформульованих вітчизняними та зарубіжними ученими, розвиток

професійних умінь, вдосконалення естетичних ідеалів, виховання загальнолюдських цінностей і високоморальних якостей — головна мета літературознавчої підготовки магістрантів. Основними її функціями визначено наступні: адаптаційну, пізнавальну, інформаційну, комунікативну, гуманістичну, креативну, виховну, світоглядну. Вони реалізуються в процесі викладання літературознавчих курсів, які опановують магістранти: «Історія української літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.», «Теорія літератури», «Актуальні проблеми сучасного літературознавства», «Основні напрями сучасного літературного процесу», «Методика проведення літературознавчих досліджень».

Основною метою курсу «Історія української літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.» є поглиблене вивчення тенденцій розвитку української літератури кінця ХХ — початку ХХІ століття, осягнення специфіки постмодернізму як основного літературного напрямку на основі аналізу постмодерної поезії й прози, що сприятиме глибокій та ґрунтовній літературознавчій підготовці магістрантів; з'ясування основних тенденцій у розвитку літературних явищ сучасності; формування у філологів ґрунтовних знань про творчість письменників постмодерної доби; розвиток умінь самостійно осмислювати дискусійні питання; удосконалення навичок філологічного аналізу постмодерних художніх творів. Зазначений курс дасть змогу краще зрозуміти роль і місце української літератури в загальному світовому контексті; сформує у магістрантів компетентність аналізу постмодерних поетичних та прозових текстів, ознайомить із філософсько-теоретичними основами постмодернізму та мистецтвом цього напрямку. Основними завданнями курсу вважаємо наступні: навчити магістрантів розкривати сутність нових мистецьких явищ української літератури кінця ХХ — початку ХХІ століття, обґрунтовуючи їх зумовленість змінами у житті суспільства та закономірностями розвитку світового літературного процесу, поглиблювати знання майбутніх викладачів-філологів про явище постмодернізму та причини його виникнення в літературі, систематизувати відомості з теорії літератури про специфіку постмодернізму як творчого напрямку, виробити вміння висловлювати власне бачення порушених у постмодерних художніх творах проблем, ознайомити магістрантів із досягненнями сучасного літературознавства у вивченні новітніх напрямів, стилів, жанрових модифікацій тощо, вдосконалювати вміння вести спостереження над особливостями поетики постмодерних творів, аналізувати постмодерні поетичні та прозові тексти, порівнювати їх із творами різних жанрів пись-

менників-класиків: послуговуватися філософськими та літературознавчими термінами, розвивати навички літературознавчого аналізу художніх творів, самостійної і творчо-пошукової роботи, спонукати до читання творів сучасних українських авторів, філософських, психолого-педагогічних і літературознавчих праць.

Предметом навчального курсу «Основні напрями сучасного літературного процесу» вважаємо новітні, тобто сформовані на межі ХХ—ХХІ століть, тенденції світового й вітчизняного літературознавства. Відомо, що після здобуття Україною незалежності, в гуманітарних науках мала місце методологічна криза, відтак традиційні методи дослідження втратили свою значущість і стали на заваді органічній інтеграції вітчизняної галузі наукового знання у світову. Спроби українських митців і літературознавців радикально оновити літературу та науку про неї, звертаючись до здобутків західноєвропейського та американського постмодернізму, набули значного резонансу наприкінці ХХ століття, в період, коли художня і наукова творчість в Україні стали вільними від ідеологічного впливу. Постмодерні явища в українській літературі та науці про неї вивчені недостатньо й не завжди знаходять належне розуміння навіть серед фахівців, особливо старшого покоління, не говорячи вже про масових читачів. Тому вважаємо, що основною метою вивчення магістрантами зазначеного курсу є ознайомлення з основними поняттями й ідеями, термінологічним апаратом постмодерної естетики та рецепцією їх в українському літературознавстві.

Відмінною особливістю організації навчально-виховного процесу в магістратурі є пріоритет самостійної роботи, як одного з основних видів діяльності майбутніх викладачів. Навчальний час, що відводиться для самостійної роботи магістрантів, зазвичай, регламентується робочим навчальним планом. Для студентів магістратури він складає 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення окремої навчальної дисципліни, залежно від специфіки, змісту навчального курсу, його місця, значення й дидактичної мети в реалізації освітньо-професійної програми, а також нитомої ваги в навчальному процесі практичних, семінарських і лабораторних занять. Зазначений вид діяльності магістрантів здійснюється на лекційних, семінарських, практичних і лабораторних заняттях, а також безпосередньо під час самостійної підготовки. Так, на лекціях самостійна робота магістрантів реалізується в процесі осмислення й конспектування ними лекційного матеріалу, під час діалогу чи бесіди з викладачем. Наприклад, на лекційному занятті у ході опрацювання теми «Методи

літературознавчих досліджень», що проводиться у формі лекцій-діалогу, магістранти доповнюють тезисні положення, сформульовані лектором. Викладач подає класифікацію основних методів літературознавчих досліджень, коротко характеризує їх. Студенти повідомляють інформацію про ставлення сучасних літературних критиків до кожного з методів. Лектор зазначає, що одним із найпоширеніших методів літературознавчого дослідження є біографічний. Його сутність заснована на твердженнях про безпосередній вплив життєвої долі письменника на його творчість і формування індивідуального стилю. Магістранти коротко інформують присутніх про засновника методу — французького літературознавця Шарля Огюстена Сент-Бева (1804–1869). Доводять основну думку його концепції: «письменники — це люди, яким притаманна усамітненість, відокремленість від товариства, жоден із законів їх творчої діяльності не діє, а тому найважливішим для літературознавців є писати якісні біографії»; трактують власне розуміння основних положень герменевтичного вчення Ф. Флейєрмахера: «ідеї і цінності, у тому числі художні, не можуть бути зрозумілі без поглибленого аналізу їх генези, а значить, без звернення до фактів життя конкретної людини» тощо.

У процесі підготовки до семінарських, практичних чи лабораторних занять зміст самостійної роботи студентів полягає у виконанні наступних видів робіт: перечитування й доопрацювання конспектів лекцій, опрацювання наукових статей енциклопедичних, довідкових джерел та ведення записів прочитаного, ознайомлення з художніми творами й написання рецензій на них, об'єктивних літературно-критичних відгуків, підготовка рефератів, анотацій за опрацьованими літературними джерелами, виконання індивідуальних науково-дослідних чи проблемно-пошукових завдань, фіксування матеріалів коротких виступів. Наприклад, готуючись до практичного заняття з навчального курсу «Основні напрями сучасного літературного процесу», магістранти на основі студіювання й узагальнення основних положень наукових праць літературознавців формулюють визначення ключових понять заняття. Майбутні викладачі української мови і літератури самостійно доходять висновку, що літературний процес — це складний розвиток художньої літератури, елементами його є художні методи, напрями, стилі, школи, типи творчості, жанри тощо, закономірності якого вивчаються історією літератури й літературною критикою. Однак літературний процес не завжди розвивається за аналогією до літературного поступу. Майбутні викладачі української мови і літератури прослідковують, що зміна художніх явищ залежить від

внутрішніх та позаестетичних факторів. Зокрема, суспільним чинником магістранти визначають світогляд, тобто методологічну основу, котра породжує певну концепцію дійсності, певний спосіб її пізнання, розуміння суспільно-історичних закономірностей, з'ясування місця людини в суспільстві та Всесвіті, а також ідейні переконання. Внутрішньо-естетичними чинниками називають поетику як систему унормованих правил, що сформувалися на міцному філософському ґрунті окремого літературного напрямку і безпосередньо пов'язані з літературною творчістю; спільність мотивів, тем, ідей, образів, сюжетних схем, що переважають у певному літературному напрямку; сукупність художніх засобів, регульованих поетикою літературного напрямку.

Важливу роль в удосконаленні професійних умінь і компетентностей майбутніх фахівців, і зокрема — розвитку самостійного мислення, відіграє залучення магістрантів до виконання науково-дослідних, проблемно-пошукових, творчих завдань із використанням краєзнавчого матеріалу. Так, магістранти Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка систематично збирають, укладають та систематизують матеріали про письменників-сучасників рідного краю, укладають електронні посібники про фольклорні твори Сумщини, готуючись таким чином до практичних занять навчального курсу «Основні напрями сучасного літературного процесу». Відмітимо, що використання місцевого матеріалу магістрантами передбачає не лише самостійну пошуково-творчу роботу, а й удосконалює їх дослідницькі уміння, виховує почуття гордості за рідний край. Крім того, зазначений вид діяльності допомагає поглибити рівень знань майбутніх викладачів української мови і літератури, дає змогу вдосконалити їх навички у використанні методів наукового пізнання, сприяє вихованню у них творчого і наукового інтересу до художньої літератури та літературного процесу.

Підготовка студентами-магістрантами творчого завдання, пов'язаного з опрацюванням краєзнавчого матеріалу, вимагає від них глибоких знань відповідної теми програмового курсу, умінь застосовувати його до місцевих умов, проводити аналогії із сучасними соціокультурними процесами, порівнювати зібраний матеріал з іншими регіонами, країнами тощо. Виконання таких завдань має носити дослідницький характер, адже одним із шляхів підвищення якості літературознавчої підготовки майбутніх викладачів української мови і літератури є їх активна участь у науково-дослідницькій роботі. Широке залучення магістрантів до науково-дослідної роботи в галузі літературознавства створює можливості для по-

дальшого розвитку у них навичок самостійної роботи з інформаційними джерелами, умінь самостійно формулювати завдання, систематизувати роботу з першоджерелами, узагальнювати отримані результати. Це значною мірою сприяє вдосконаленню рівня літературознавчої освіти майбутніх викладачів української мови і літератури.

На рівень вдосконалення фахової підготовки магістрантів філологічного факультету суттєво впливає стан організації індивідуальної роботи, що справедливо вважається також одним із основних видів діяльності майбутніх викладачів і спрямовується головним чином на підвищення рівня їх фахового потенціалу, розвиток у них умінь і навичок навчальної та науково-дослідницької, самостійної роботи в аспекті самовдосконалення. Відомо, що організація навчального процесу в магістратурі зумовлює необхідність залучення майбутніх фахівців до творчої діяльності, розвитку в них навичок самостійного пошуку інформації, засвоєння риноманітних знань, умінь використовувати набуті знання у практичній діяльності та під час науково-дослідницької роботи. Відтак, роль і функції індивідуальної роботи в магістратурі значно зростають.

Як показує аналіз досвіду організації освітньої діяльності вищих навчальних педагогічних закладів, основними видами індивідуальної роботи є проведення індивідуальних занять і консультацій. Індивідуальні заняття для магістрантів філологічного факультету Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка спрямовані на створення оптимальних умов найбільш повної реалізації творчих можливостей майбутніх фахівців шляхом індивідуально спрямованого розвитку їх здібностей, науково-дослідницької роботи і творчої діяльності. Індивідуальні заняття з магістрантами проводяться висококваліфікованими досвідченими викладачами кафедри української літератури у позанавчальний час за окремим графіком із урахуванням потреб та можливостей студента. Така форма організації діяльності магістрантів має науково-дослідний характер і передбачає безпосередню їх участь у виконанні наукових досліджень та інших творчих завдань.

Визначимо шляхи реалізації індивідуальної роботи магістрантів, що використовуються на філологічному факультеті Глухівського ДПУ імені Олександра Довженка. Викладачами кафедри української літератури в контексті здобуття літературознавчої освіти основним напрямом виконання таких завдань є науково-дослідна діяльність, яка розвиває й вдосконалює професійні умінь майбутніх викладачів. Зокрема, магістранти під час опанування навчального курсу «Теорія літератури» виконують наступні види

завдань: а) визначення місця художнього явища і з'ясування ролі митця у розвитку літературного процесу; б) дослідження виникнення і розвитку літературного напрямку чи художнього методу; в) виявлення і характеристика фоніки текстів поетичних творів; г) дослідження семантики окремого літературознавчого поняття; г) ґрунтовний аналіз художнього мовлення текстів; д) характеристика художніх засобів літературних творів, визначення їх функцій у творі; е) пошук і складання анотацій наукової літератури літературознавчого спрямування, наявних у мережі Інтернет; складання каталогу такої літератури на допомогу студентам, які виконують самостійні науково-дослідні роботи чи проекти (дипломні, магістерські); є) аналіз праць відомих вітчизняних та зарубіжних літературознавців різних шкіл та напрямів; ж) характеристика сучасних концепцій і напрямків у дослідженні художніх явищ.

Виконання індивідуальних завдань у контексті навчального курсу «Актуальні напрями сучасного літературознавства» має на меті поглиблення знань магістрантів про найактуальніші тенденції розвитку сучасного літературознавства, суть і ознаки нинішньої культурно-історичної доби, вироблення у них об'єктивного ставлення до концепцій вітчизняних та зарубіжних учених, удосконалення вміння аналізувати ключові проблеми сучасного вітчизняного літературознавства, характеристику різних літературних дискурсів, розвиток умінь глибоко сприймати і розуміти твори сучасної літератури та виконувати їх літературознавчий аналіз. Вважаємо за потрібне назвати окремі теми науково-дослідних робіт, що виконуються студентами магістратури під час індивідуальної роботи: «Традиційний і постмодерний дискурси сучасного літературознавства», «Внесок представників діаспори у розвиток сучасного українського літературознавства», «Модерністська й постмодерна парадигми літературознавчої науки», «Елітарна й масова проза у сучасному вітчизняному літературному процесі», «Співвідношення феміної та маскулінної традицій у сучасній українській прозі», «Фемінізм як напрям сучасного літературознавства», «Герменевтика і рецептивна естетика», «Мультикультуралізм: літературознавчий метод чи напрям сучасного літературного процесу?», «Постмодерна критика на сторінках періодичних видань» та ін.

Консультації проводяться з метою роз'яснення майбутнім викладачам окремих теоретичних положень або аспектів їх практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною, якщо проводиться з питань пов'язаних із виконанням магістерської роботи, або проводитись для академічної групи магістран-

тив із метою пояснення теоретичних питань навчальної дисципліни або певних аспектів їх практичного застосування.

На основі такої підготовки магістранти зазвичай демонструють ґрунтовні літературознавчі знання; володіють особливостями семасіологіч-

ного підходу до аналізу мистецьких явищ; виявляють здатність до художньо-епістемологічного, герменевтичного аналізу будь-якого художнього твору; демонструють цікаві творчі знахідки (нові форми і методи) як наслідок дослідницької і проблемно-пошукової діяльності.

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. — 2-е вид., доповнене. — Львів : Літопис, 2001. — 832 с.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : Підруч. / За наук. ред. Олександра Галича. — 3-тє вид., стереотип. — К. : Либідь, 2006. — 488 с.
3. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : Монографія. — Чернівці : РВК «Деснянська правда», 2004. — 360 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 752 с.
5. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : Монографія. — Миколаїв : Вид-во «Ілліон», 2006. — 272 с.
6. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : Монографія. — Суми : ВВІ «Мрія-1», 2005. — 404 с.
7. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : Монографія / За ред. С. О. Спосєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. — Маріуполь — Д. : АРТ-ПРЕС, 2008. — 400 с.
8. Каченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : Підруч. для студентів гуманітар. спец. вищих навч. закл. — 2-е вид., випр. і доповн. — К. : ВНЦ «Київський університет», 2003. — 448 с.

В статье определены особенности организации литературоведческой подготовки будущих преподавателей украинского языка и литературы на примере деятельности Глуховского государственного педагогического университета имени Александра Довженко. В частности, определены цель и задачи изучения учебных курсов «Теория литературы», «Основные направления современного литературного процесса», «Актуальные проблемы современного литературоведения», «История украинской литературы XX–XXI веков», «Методы литературоведческих исследований», раскрыты возможности самостоятельной и индивидуальной работы магистрантов в процессе овладения ними литературоведческими дисциплинами.

In this article particularities of literary preparation of future Ukrainian language and literature teachers are defined. Author of the article bases the article on Gluchiv state pedagogical university by Oleksandr Dovgenko experience. Especially the goal and task of such courses as "Theory of Literature", "Main Trends of Contemporary Literary Process", "Relevant Problems of Contemporary Literary Theory", "History of Ukrainian Literature of XX–XXI century", "Methods of Literary Studies", are presented. Also MA program students self-contained and individual work possibilities are defined.